



# FAMILIEGJENFORENING I EKSIL

Forebygging gjennom familiesamtaler

Et veiledningshefte utarbeidet av RVTS Midt i samarbeid med  
Flyktningehelseteamet i Trondheim kommune, Psykologisk institutt, UiO og  
Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap, NTNU

Grafisk utforming og trykk: NTNU Grafisk senter 2016  
Foto: Rebecca Shirin Jafari

TRYKK: 978-82-7570-452-6

WEB: 978-82-7570-451-9

## FORORD

Dette veiledningshefte er blitt til ut fra erfaringer gjennom flere år i klinisk arbeid med flyktninger både i spesialisthelsetjenesten og kommunehelsetjenesten. Det er utviklet i samarbeid mellom RVTS Midt, Flyktningehelseteamet i Trondheim kommune (FHT), Psykologisk institutt, Universitet i Oslo og Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap, NTNU. Mange flyktningfamilier har erfaring med at de har blitt adskilt eller borte fra hverandre i forbindelse med krig, katastrofer eller flukt. Familiemedlemmene har hver for seg eller sammen vært utsatt for mange belastninger og traumatiske hendelser. Gjenforening med familien etter flere år kan innebære store utfordringer og omstillinger. Vi ønsket å utvikle en metode som kunne være til hjelp for ansatte i helse- og sosialtjenesten som møter familiene. I prosjektet ville vi gjerne innhente informasjon fra familiene selv for å få fram deres behov under prosessen med familiegjenforening. Tiltaket som vi har utviklet er familiesamtaler som et frivillig, forebyggende tiltak. Det var FHT og RVTS Midt som gjennomførte samtalene. Prosjektet er også beskrevet i Vigdis Ledals eksamensoppgave i Psykososialt arbeid med barn og unge «Familiegjenforening i eksil 2014».

Prosjektgruppa har bestått av Solveig Gravråkmo (prosjektleder), Jorunn Gran og Arve Skreslett (var med i oppstart) ved RVTS Midt, Vigdis Ledal, Tove Buchmann og Anne-Britt Johansen ved FHT, Nora Sveaass og Sissel Reichelt ved Psykologisk institutt, UIO og Berit Berg ved Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap, NTNU. Vi vil få takke alle familiene som har deltatt og gitt oss del i sine historier og erfaringer. Videre vil vi takke alle som har bidratt med skriftlige innspill, de som har bidratt i form av veiledning under hele prosessen og for andre faglige innspill. Takk også til Sissel Reichelt for bidrag med familiefokus i veiledning underveis. En spesiell takk til Nora Sveaass og Berit Berg som har vært store inspirasjonskilder med sine faglige innspill, veiledning og skriftlige arbeider. Vi takker Trondheim kommune og FHT for et langt og godt samarbeid og for at de har delt erfaringer med oss, vært deltakende i det skriftlige arbeidet og deltatt i gjennomføring av samtalene i prosjektet. Til slutt vil vi få takke Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi) for støtte til utvikling av dette veiledningsheftet.

Vi har vært så heldige og ha med oss en nettverksgruppe med fagpersoner fra ulike kommuner fra region midt. De har bidratt med erfaringer og kunnskap fra sitt arbeid med familier og forebygging gjennom samtaler. De har vært til god nytte. Vi er glade for at dere praktiserer dette lokalt og håper veiledningsheftet vil inspirere dere til å fortsette, og nye til å ta fatt.

Trondheim, januar 2016  
Solveig Gravråkmo



# INNHOLD

Forord .....	3
Kapittel 1 – Innledning.....	7
Mennesker på flukt .....	7
Familiegjenforening.....	8
Kapittel 2 – Fem familier – fem historier .....	10
Normale reaksjoner på ekstreme påkjenninger .....	11
Når fars problemer påvirker hele familien .....	12
Gjenforening med enslige mindreårige.....	12
Samspillsproblemer og omsorgsovertakelse.....	13
Kapittel 3 – Familiesamtaler som metode .....	15
Hva er familiesamtaler?.....	15
Hvorfor gjennomføre familiesamtaler? .....	17
Hvordan gjennomføre familiesamtaler? .....	18
Bruk av tolk .....	20
Kapittel 4 – Ventetid, forventninger, utfordringer.....	23
Adskillelse .....	23
Ventetiden.....	24
Gjenforening.....	24
Kulturelle forskjeller og rollefordelinger .....	24
Traumer og overgrepserfaringer.....	25
Relasjon og tilknytningsbrudd.....	25
Kapittel 5 – Risiko, sårbarhet, mestring.....	27
Referanser .....	29



## KAPITTEL 1 – INNLEDNING

I dette heftet vil vi presentere et samtaleopplegg for flyktningfamilier som nylig har vært gjennom en familiegjenforeningsprosess. Bakgrunnen for at RVTS i 2013 startet med slike familiesamtaler, var mange års erfaring med gjenforente familier som strevde med å leve sammen etter mange års atskillelse. Utgangspunktet for dette utviklingsprosjektet er de mange utfordringene som kan oppstå i forbindelse med familiegjenforening, men fokus for samtalene er i første rekke rettet inn mot det som kan gjøres for å forebygge vanskeligheter som kan oppstå og hindre at familier splittes på nytt. Det handler om hvordan samtaler med og veiledning av familier kan bidra til å styrke deres muligheter for å få til en god gjenforening og at konflikter i den forbindelse kan forebygges. Heftet bygger på erfaringer som er gjort i Midt-Norge, som et samarbeidsprosjekt mellom RVTS Midt, Flyktningshelseteamet i Trondheim kommune og Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo. UiO har også bidratt med faglig veiledning i prosjektet. Utviklingen av dette veiledningsheftet er finansiert av Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi).

### MENNESKER PÅ FLUKT

Flukt og eksil innebærer store omveltninger i menneskers liv. Du må forlate ditt hjemland, familien splittes, og du tvinges til å bryte med mennesker, miljø og ting du er glad i og er vant til å ha rundt deg. Å bryte opp er en del av det å være flyktning. Dette gjelder enten flukten skjer på grunn av krig eller som et resultat

av forfølgelse på grunn av religiøse eller politiske motsetninger, etnisk bakgrunn eller andre forhold som gjør at livet er i fare. For mange er flukten et resultat av en langvarig prosess, mens den for andre skjer brått og uten forberedelser. Uansett er flukt en dramatisk hendelse både for barn og voksne, og selve flukten vil for de aller fleste skje etter en tid preget av usikkerhet, utrygghet og traumatiske opplevelser (Berg og Lauritsen 2009).

Mennesker på flukt har ofte opplevd å miste mennesker de er glad i. I tillegg har de fleste måttet etterlate seg familiemedlemmer i hjemlandet – familiemedlemmer som av ulike grunner ikke ble med da de andre flyktet. Mange ganger handler det om at familiene ikke hadde mulighet til å reise sammen. Deler av familien kan ha vært bortført, arrestert, forsvunnet eller borte fra familien av andre grunner. Noen ganger er familiemedlemmer blitt borte fra hverandre på grunn av evakuering, det å gå i dekning eller andre forhold som springer direkte ut av krigen eller konflikten. Noen har ikke hatt råd til å la alle dra, eller ta alle etappene av reisen samtidig. Reisen kan være både meget kostbar og strabasiøs og mange må betale personer som organiserer flukten, de vi ofte kaller menneskesmuglere. Disse tar seg godt betalt – både for å få flyktninger ut av landet og videre til et trygt land. Det kan også handle om at de unge vil være igjen for å kjempe videre eller at de eldre ikke er i stand til å flykte. Underveis kan det også oppstå dramatiske hendelser. Barn og voksne kan komme bort fra hverandre eller familiemedlemmer kan dø underveis. Bildene av barn og voksne i overfylte plastbåter i Middelhavet, viser at selve flukten ofte skjer med livet som innsats.

Flukt betyr med andre ord ofte splittede familier. Og det betyr nye alvorlige belastninger og usikkerhet. Mens en selv har kommet i sikkerhet, er det kanskje familiemedlemmer igjen i hjemlandet eller noen som en ble skilt fra under flukten. I mange tilfeller vet du ikke med sikkerhet hvor de er – eller om de i det hele tatt lever. Andre ganger vet du at de er igjen i hjemlandet eller i et annet land, men påkjenninger knyttet til flukten kan i seg selv skape store utfordringer for gjenforeningsprosessen – både for dem som er her og for dem som forsøker å komme. For mange blir påkjenningen med å vente en stor belastning, og tiden som følger etter selve gjenforeningen kan også vise seg å bli vanskelig. Dette er utfordringer de færreste er forberedt på. Men før vi går nærmere inn på hvilke belastninger familier ofte erfarer, og hvordan dette kan møtes, vil vi stoppe opp litt ved selve fenomenet familiegjenforening.

## FAMILIEGJENFORENING

Familiegjenforening, eller familieinnvandring som det heter offisielt, innebærer å bli gjenforent som familie etter en periode med atskillelse. For flyktninger er denne atskillelsen som oftest ufrivillig og uønsket. Rettigheter til familiegjenforening er knyttet til type oppholdstillatelse i vertslandet. Mens de som har flyktningstatus har rett til familiegjenforening med ektefelle og barn under 18 år, er retten til familiegjenforening avhengig av botid og inntekt for personer med andre former for oppholdstillatelse (Utlendingsloven, kapittel 6).

I artikkelen «Familiegjenforening i eksil – en utfordring for familierapeuter», beskriver Nora Sveaass og Sissel Reichelt familiegjenforening på denne måten:

*Et ukjent antall familier opplever hvert eneste år å bli ufrivillig atskilt på grunn av krig, flukt, bortføring, ulovlige arrestasjoner, naturkatastrofer eller lignende. I slike situasjoner vil familiemedlemmer ikke bare erfare at de er tvunget til å være fra hverandre, men de vil ofte være utsatt for omfattende belastninger i form av stor usikkerhet, stor risiko for skade eller død, mangel på informasjon og dessuten liten oversikt over hva som skjer og hva slags rettigheter en har som familiemedlem. Familiemedlemmene kan ha meget ulike erfaringer i en slik periode. Det å komme tilbake til et «vanlig» familieliv vil kunne kreve store omstillinger fra alle parter, og gleden over gjensynet kan fort gå over til problemer og utfordringer med å tilpasse seg hverandre (Sveaass & Reichelt; 2011:2013-2014).*

Reglene for familiegjenforening er hjemlet i Utlendingsloven, kapittel 6. Regelverket er detaljert, og det er endret flere ganger siden loven trådte i kraft i 2008. Det kan derfor være vanskelig å få oversikt over hvem som har rett til familiegjenforening og hvordan de skal gå fram for å søke. Lovgivningen på dette feltet må forholde seg til konvensjoner Norge har ratifisert. Dette gjelder blant annet Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen, Barnekonvensjonen og Flyktningkonvensjonen. Men som Sveaass og Reichelt (2011:214) påpeker: I praksis styres denne retten til familiegjenforening i stor grad av politiske prosesser og prioriteringer. Det er derfor viktig å ha et våkent øye når det gjelder hvordan konvensjonene respekteres



i lov- og regelverket og hvordan det praktiseres. Det har de senere årene vært mye debatt rundt det såkalte inntektskravet når det gjelder familiegjening. De som har flyktningstatus i Norge har som en hovedregel rett til å få ektefelle og barn under 18 år til landet – uavhengig av økonomi. For dem som har opphold på humanitært grunnlag, er det krav om inntekt for å få familien til Norge. Inntektskravet reguleres årlig og er i 2015 i overkant av 250 000 kroner før skatt. Inntektskravet gjør at personer med lav inntekt ikke vil få innvilget familiegjening. Dette rammer mange som av ulike grunner befinner seg i sårbare situasjoner og har problemer med å komme i lønnet arbeid.

Det er forsket lite på hva som skjer når familier gjenforenes i eksil. Av de få publikasjonene som fins på dette feltet, rettes fokus mot de belastningene familien opplever ved langvarig separasjon. I tillegg omtales utmattende søknadsprosess som en stressfaktor. Det har imidlertid vært lite forskningsmessige fokus på det som skjer etter selve gjenforening (Ibid).



## KAPITTEL 2 – FEM FAMILIER – FEM HISTORIER

Familiene som har deltatt i prosjektet har ulike historier. Før vi går nærmere inn på hva familiesamtaler er og hvordan de kan gjennomføres, vil vi presentere noen korte case-beskrivelser. Beskrivelsene tar utgangspunkt i reelle samtaler, men detaljer i historiene er endret for å ivareta den enkeltes konfidensialitet.

*«Jeg gjorde alt som sto i min makt for å få gjenforent familien min»*

Den første familien vi skal møte består av mor, far og to barn på 9 og 12 år. Far ble gjenforent med familien etter års atskillelse. Da familien ble tilbudt familiesamtaler, var de veldig positive og takket ja. Flyktninghelsetjenesten kjente familien fra før, så det var allerede etablert et tillitsforhold. Far begrunnet ønske om samtaler med at familien hadde levd under vanskelige kår gjennom mange år, men var selv tydelig på at barna måtte skjermes for deler av historien.

Både mor og far hadde vært politisk aktive i hjemlandet, begge ble forfulgt og familien måtte flykte til et naboland hvor de bodde i mange år før de kom til Norge. Far var fengslet i flere perioder over mange måneder og var utsatt for tortur. Familien vurderte at det var for farlig å flykte sammen, så mor og barn reiste ut som asylsøkere først. Barna var kjent med det. Far skulle komme etter.

*Atskillelsen fra far var vanskelig for alle, men vi besluttet at slik måtte det være. Vi måtte tenke på sikkerheten. Jeg var forferdelig trist, sier den eldste gutten. Jeg klarte ikke sove, hadde mareritt. Den yngste nikker og sier han var trist også. Jeg, som mor, følte et enormt ansvar, var redd for den planlagte, farlige flukten og ansvaret alene og redd for hva som kunne skje med min mann.*

*Vi hadde kontakt på telefon etter at vi kom til Norge, og vår yngste sønn prøvde å trøste pappa og sa «sett deg i en koffert så kommer vi og henter deg». Pappaen forteller dette med et smil. Vi har alltid vært en familie med godt samhold, vi respekterte hverandre og hadde mye kjærlighet til hverandre, sier far. Men ventetida på far har vært vanskelig, sier mor. Å være i et fremmed land uten far, ikke vite om eller når han kommer var en påkjønning. Jeg var stresset, skulle passe på barna alene, lære norsk, ordne med papirer og søknader og visste ikke hvor jeg skulle henvende meg. Jeg ble sendt hit og dit. Der og da var det vanskelig ikke å ha et nettverk av hjelpere, venner og familie.*

Det er viktig å ha respekt for familienes valg, hva som skal tas opp i fellesskap og hva som de ikke vil snakke om sammen. Noen ganger vil det være fagpersonen selv som tar dette valget. Egne avtaler for tema som det ikke kan snakkes felles om kan være aktuelt. Enten hos de samme personene i familiesamtalene eller at de får hjelp til henvisning til annen instans. I noen familiesamtaler vil det være viktig at barna får egen tid til å snakke alene uten foreldrene tilstede, mens i andre situasjoner vil det være godt for familiene å ha mest mulig tid sammen. Et tema mange har behov for å snakke om, er innsatsen

som er gjort for å få realisert gjenforeningen. «Jeg gjorde alt som sto i min makt for å få gjenforent familien min». Den som har ventet i hjemlandet, har kanskje begynt å tvile på at de har gjort det de kunne. Det kan skape usikkerhet – kanskje også mistillit. Dette kan være tema som er viktig å løfte fram i familiesamtalene.

Tiden familien er atskilt, søknadsprosessen, uvissheten om gjenforening er for mange krevende i et nytt land og savnet av noen som kan være «hjelpere» i denne fasen har kommet fram. Ikke alle klarer å nyttegjøre seg den skriftlige informasjonen som finnes i ulike skriv og nettsider.

## NORMALE REAKSJONER PÅ EKSTREME PÅKJENNINGER

*Han var et barn da jeg forlot han, og nå har jeg fått en voksen sønn. Når jeg tenker på at min sønn har måttet klare seg selv i så mange år, er det tungt å tenke på. Før atskillelsen hadde vi det godt sammen, sier mor og sønnen nikker bekreftende. Vi er glade for endelig å få være sammen igjen, vi spiser sammen, snakker sammen, deler tiden og hverdagen med hverandre, men vi snakker ikke så mye om problemene som har vært. Vi vil helst se framover.*

Mor og sønn bodde sammen i hjemlandet og hadde god kontakt med mors familie. På grunn av politisk virksomhet ble mor fengslet i hjemlandet. Sønnen bodde i den tiden sammen med sin tante. Flere i familien ble fengslet samtidig. For å beskytte sønnen, fikk han ikke vite av familien at hans mor var fengslet. Etter at moren

ble sluppet ut av fengslet, var planen at både mor og sønn skulle flykte til et naboland. Av flere årsaker måtte mor flykte først, og da sønnen forsøkte å flykte, ble han tatt på grensen og satt i et slags militærfengsel i 6 mnd. Først da han klarte å rømme og kom seg over til et naboland, fikk han kontakt med sin mor via sin familie. Siden hadde de telefonisk kontakt mens de ventet på familiegjenforeningen skulle bli innvilget. Det skulle gå 6 år fra de ble atskilt til gjenforeningen.

Både mor og sønn ventet – og lengtet. Familiegjenforeningen var god for begge parter, men sønnen hadde raskt behov for å flytte for seg selv. Sønnen hadde behov for mor, men han hadde også behov for selvstendighet. Mor har i tiden etter at hun kom til Norge født en liten gutt som bor sammen med henne og sønnen. Guttens far bor ikke sammen med dem.

For de fleste familier som gjenforenes vil det være viktig å komme i gang med livet igjen så snart som mulig. Det kan bety skolegang, barnehage, norskundervisning, etablere kontakt med både nye og gamle venner og familie. Mange beskriver det som en travel tid med praktiske gjøremål. Noen har traumatiske erfaringer med seg og sliter med etter-reaksjoner. For enkelte vil det ikke være så lett å dele opplevelsene med andre, verken familiemedlemmer eller fagpersoner. Mange vil også tenke at det beste er ikke å snakke om det og derfor best å glemme.

Å måtte flykte fra sitt hjemland kan også medføre mye sorg og tapsreaksjoner. Tema som «normalreaksjoner på unormale hendelser» kan fungere som en døråpner, slik at det kan være lettere å be om og ta imot

profesjonell hjelp på et senere tidspunkt. Ved å gi familien en mulighet til å snakke om det når familien er samlet, kan historien ses i et nytt lys – med en felles forståelsesramme.

## NÅR FARS PROBLEMER PÅVIRKER HELE FAMILIEN

Far kom etter flere års atskillelse fra sin kone og barn. Han hadde vært fengslet i flere perioder i hjemlandet hvor han ble utsatt for nedverdiggende behandling og grov tortur. Han hadde sterke reaksjoner på det han hadde opplevd i form av både fysiske og psykiske symptomer, inklusive sterke smerter. Han ble henvist og fikk behandling for både de somatiske og psykiske plagene og gjennomgikk flere kirurgiske inngrep. Det ble raskt registrert et større hjelpebehov i form av tilrettelagt bolig. Boligen de hadde fått tildelt var ikke beregnet på farens funksjonshemming og han ble mer isolert i hjemmet. Han måtte ha mer bistand enn han tidligere hadde hatt behov for. Han fikk tilrettelagt norskundervisning, og hadde god nytte av det, men selv syntes han at det gikk veldig trått og slet med konsentrasjonen.

Hjemme ble problemene større etter hvert. Smerter, søvnproblemer, mareritt med oppvåkning på natta hvor han ikke fikk sove mer, men gikk rundt i leiligheten og røykte. I en liten leilighet ble det slitsomt for både kona og barna som våknet av far. De ble mer og mer bekymret.

Etter hvert kontaktet kona oss:

*Nå må vi ha mer hjelp, vi klarer ikke dette stort lenger. Vi må ha hjelp til å takle fars problemer, både de kroppslige plagene og hjelp til tankene. Hele familien blir sterkt påvirket.*

Som et svar på familiens hjelpebehov, ble familiesamtalene utvidet, både i antall og tid samt arbeidsområde. Å være med på opprettelsen av ansvarsgruppe, delta i ansvarsgruppene, ringe og koordinere en del sykehusavtaler med mer, var en måte å møte familiens behov på. For en person med sammensatte hjelpebehov, kan det ofte være god hjelp i en ansvarsgruppe med en koordinator.

## GJENFORENING MED ENSLIGE MINDREÅRIGE

Av de enslige mindreårige som bor i Norge, er det også en del som har familie i hjemlandet som blir familiegjenforent. Det kan være vanskelig for en ungdom å ta en avgjørelse på foreldrenes vegne før de kommer om de ønsker å delta i familiesamtaler. Ungdommen kan uansett bli tilbudt rutinemessige samtaler både i søknadsprosessen og som forberedelse før familien kommer. En enslig mindreårig ungdom som ble tilbudt samtaler før foreldrene skulle komme, sier det sånn: Jeg ønsker å komme og snakke med dere, men jeg kan ikke svare for min mamma. Hun må få bestemme det selv når hun kommer.

Hensikten med samtalene som tilbys bør være tydelig, med vekt på reetablering av familielivet gjennom både støtte, omstilling, praktiske råd, forventninger til gjengenforeningen med mer. Å åpne for «hemmeligheter» og spørsmål kan være nyttig, og forutsetter sensitivitet for kulturelle normer.

### SAMSPILLSPROBLEMER OG OMSORGSOVERTAKELSE

Familien hadde vært helt atskilt i mer enn 3 år og besto av en far som fikk familiegjengenforening med sin kone og barn på 8 og 10 år. Far hadde da bodd i Norge 3 år før familien kom etter. Mor, far og begge barna hadde bodd sammen i hjemlandet, men far hadde på grunn av sitt arbeid i militæret over mange år vært borte fra hjemmet mye av tiden. De hadde hatt liten tid sammen gjennom hele barnas levetid, så mor var den som hadde hatt hovedansvaret for barna sammen med storfamilien. Far hadde bare vært hjemme på kortere permisjoner, på «besøk».

Etter en tid i Norge hadde familien fått så store problemer med samspillet at Barnevernet i kommunen vedtok tiltak om akutt, midlertidig omsorgsovertakelse og beredskapshjem. Det var mistanke om grov oppdragervold. Familien var fortvilet over situasjonen, traumatisert av plasseringen av barnet og mente seg misforstått. Teamet som arbeidet med forebyggende tiltak i forbindelse med familiegjengenforening, påtok seg på oppdrag av det lokale barnevernet å gi familien noen samtaler med et familiegjengenforeningsperspektiv for å kunne bidra til å klare opp i situasjonen og kartlegge familiens situasjon og behov for bistand. Dette var ikke i form av en sakkyndig utredning, men som et støttende

hjelpetiltak, et mulig bidrag til å hjelpe familien inn på en bedre kurs og en hjelp til det lokale barnevernet for å forstå familien i lys av eksil- og familieperspektiver.

Teamet hadde samtaler med tema som:

- familiemedlemmenes forventninger til hverandre
- forventninger til det å leve sammen som kjernefamilie
- å være ny i et land med andre forventninger til barn og foreldre
- foreldrenes evne til å «romme» barna
- drøfting av barneoppdragelse og hva som er foreldres ansvar i Norge
- hvilket ansvar som ligger til skole og offentlige instanser
- foreldres egne vanskelige erfaringer fra hjemlandet og hvilken innvirkning de kan ha på relasjonen til barna nå

Som en følge av dette ble det gitt rådgivning til det lokale barnevernet, til tiltak i skolen, miljøarbeider i hjemmet, og barnet som bodde i beredskapshjemmet ble etter hvert igjen gjenforent med sin familie.



## KAPITTEL 3 – FAMILIESAMTALER SOM METODE

I dette kapitlet vil vi gå mer systematisk inn på hva familiesamtaler er og hvordan det kan brukes i praksis i forbindelse med familiegjenforening. Kapitlet forsøker å besvare følgende spørsmål:

- Hva er familiesamtaler?
- Hvorfor gjennomføre familiesamtaler?
- Hvordan gjennomføre familiesamtaler?

I tillegg inneholder kapitlet et avsnitt om bruk av tolk. Språklige utfordringer kommer ofte på toppen av andre problemer når familier gjenføres i eksil. Bruk av tolk vil derfor være helt avgjørende for god kommunikasjon.

### HVA ER FAMILIESAMTALER?

Målet med familiesamtaler som gjennomføres i forbindelse med familiegjenforening er å styrke familiens kommunikasjon, samt å skape forståelse for at adskillelse og fravær kan være vanskelig og at gjenforening innebærer utfordringer og omstillinger. Temaene i samtalene omhandler blant annet beskrivelse av familien før og nå, om tiden de har levd fra hverandre, hvor lenge de har vært adskilt, forventninger og ønsker for framtiden og rolleendringer. Familiesamtaler kan tilpasses hver enkelt familie. Det kan gjennomføres med hele familien samlet, med barna alene, foreldre/ektepar alene eller en veksling mellom dette.

Fire samtaler med familien kan være et godt tilbud i de fleste tilfeller, men med tilpasninger til hver enkelt families behov. Noen familier med ekstra utfordringer kan ha behov for flere, mens andre igjen har behov for færre samtaler. Familiene (herboende) kan tilbys samtale før gjenforening skjer, og deretter tre samtaler etter gjenforening. Den andre samtalen gjennomføres gjerne like etter gjenforeningen, deretter etter 1-2 måneder og den siste omtrent seks måneder etter gjenforening.

Hvis det underveis eller i etterkant av familiesamtalene avdekkes behov for mer oppfølging, bør familien eller enkeltmedlemmer henvises til for eksempel familievernkantoret, psykiatrisk sykepleier i primærhelsetjenesten eller spesialisthelsetjenesten, evt. hjelpetiltak i barnevern eller til PP-tjeneste.

### 1. Samtale med herboende – før gjenforening

- Utforske forventninger til familiegjenforening
- Forberede på mulige utfordringer i møte med familien
- Høre litt om hva familien har gjort for å få til gjenforening
- Snakke om kontakten de har hatt underveis - hva som har vært bra ved denne og hva som har vært vanskelig
- Litt om historien frem til nå

### 2. Den første samtalen etter gjenforening

- Innledning fra leder av samtalen om tankene bak invitasjonen til familiesamtaler
- Avklare om det er spesielle temaer familien ønsker å snakke om, eventuelt ikke ønsker å snakke om
- Invitere til å gi en kort oversikt over fortid, nåtid, fremtid, gjerne som tidslinje for å markere hendelser i tid. Viktig å engasjere alle.
- Øvelser som «Livets elv» kan være nyttige - kan bidra til å konkretisere hendelser og trekke alle med i samtalen. «Livets elv» blir en metafor på tiden som har gått og hendelser som har vært, samt tanker om fremtiden.
- Notere det som synes nødvendig og relevant med hensyn til informasjon om familien og familiens situasjon med tanke på videre samtaler
- Diskutere og planlegge videre samtaler og eventuelle andre behov for oppfølging.

### 3. Den andre samtalen

- Hva har skjedd siden sist?
- Gå tilbake til temaer og oppgaver fra første samtale - utforske hvor familien er nå med tanke på dette (for eks tegninger, livets elv osv.)
- Ta opp konkrete eksempler på det de forteller om hva de har gjort for å være en samlet eller delvis samlet familie igjen, bruke tid på hendelser eller episoder både for å kunne anerkjenne deres håndtering (veldig viktig) og for å kunne bidra hvis det er noe som er fastlåst og bør snakkes om i fellesskap
- Spørre om det er spesielle temaer som er viktig nå.
- Hvordan ser livet ut sett i forhold til tanker og planer før gjenforening
- Behov for assistanse? Samtaler i mindre grupper, som for eksempel barna samlet, ektefellene samlet osv?

### 4. Den tredje samtalen med hele familien – et halvt år etter

- Hvordan går det nå?
- Tanker om hvorvidt samtalen har vært nyttige for dem eller på annen måte hatt betydning for det som har skjedd i familien
- Noe som kunne vært gjort annerledes?
- Anbefale dette til andre?
- Hele veien viktig å anerkjenne og bekrefte familiens egne bestrebelser og konstruktive initiativ med henblikk på gjenetablering av familien i eksil



## HVORFOR GJENNOMFØRE FAMILIESAMTALER?

Familieene opplever stor glede og lettelse når de gjenforenes, og mange har store forventninger til framtiden. Samtidig ser vi at det er viktig å være oppmerksom på utfordringer familier som har vært adskilt over tid kan møte. I kontakt med familiegjenforente og det offentlige tjenesteapparatet, hører vi ofte at familien møter og står ovenfor til dels vanskelige situasjoner både innad i familien og i forhold til de nye omgivelsene. På en skole var det tre omsorgsovertakelser i løpet av ett år, og i alle tre tilfellene dreide det seg om familiegjenforente familier. Inntrykket er at det generelt er lite fokus på den spesielle situasjonen denne gruppen er i, og det er også lite omtalt i faglitteraturen.

Mange har gått i årevis med store forventninger til det å møtes i igjen, men allerede etter de første «hvetebrødsdagene» kan det dukke opp utfordringer for familieene. Dette kan ha bakgrunn i det som er beskrevet ovenfor. Det er store forventninger til gjenforeningen, og kanskje kan dette være en grunn til at det ofte kan bli misforståelser, usikkerhet og tvil, noe som kan føre til større konflikter, i verste fall til skilsmisse og nok en splittelse i familien. Vanskeligheter kan også oppstå i forbindelse med å gjenetablere de gamle rollene i familien, slik som når mor igjen skal bli mor eller far igjen bli far til barna etter lang tids fravær. Ulike erfaringer i atskillelisesperioden kan gjøre det umulig å gå tilbake til gamle roller, og mange har vanskeligheter med å etablere nye roller i forholdet. I familier som gjenforenes har familiemedlemmene ofte ulik tilpasning til det norske samfunnet, og det å finne en måte å

samarbeide på og leve sammen, både som foreldre, ektefeller og barn kan være svært utfordrende i helt nye omgivelser.

Herboende familie, det vil si den delen av familien som har vært bosatt i Norge, har som regel kommet lenger i integreringsprosessen, og det kan være både positiv og negativt. Den andre part kan kjenne trygghet i forhold til dette, men kan også forverre sosial mistilpasning/ psykiske helseplager. De kan ha utviklet seg i ulik retning, og kan ha behov for å bli kjent på nytt. Foreldre som har vært adskilt fra barna over lengre tid, vil ofte trenge støtte til å se hva barna har opplevd under adskillelsen og forstå og håndtere barnas reaksjoner på dette. (Neumayer, Skreslett & Borchgrevink, Gravråkmo 2006, Sveaass & Reichelt 2011).

Barn som har vært atskilt fra sine foreldre kan ha opplevd brudd i de primære tilknytningsrelasjonene i sårbare livsfaser, og kan være sterkt preget av dette ved gjenforening. Dette kan være forhold som må adresseres og følges opp særskilt, evt. med hjelp av fagfolk med relasjons- og tilknytningskompetanse eller spesialisthelsetjeneste som BUP.

*Mann ble gjenforent med ektefelle og barn. Kona hadde barn fra tidligere ekteskap som ikke fikk innvilget familiegjenforening i første omgang. Hun mistenkte ektefelle for at han ikke ønsket at barna hennes ikke skulle komme, og at han ikke hadde tatt med det i søknadsprosessen. Dette førte til konflikt mellom ekteparet. Gjennom parsamtale på et tidlig tidspunkt fikk de avklart dette. Mor søkte om å bli gjenforent med barna og de kom etter hvert til Norge. Barna bodde hos*

*en annen familie i transittlandet mens de ventet på at søknaden ble innvilget.*

*Far fikk innvilget familiegjenforening med datter. Han var etablert med ny familie i Norge, og hadde to små barn. De hadde vært adskilt i flere år, og datter bodde sammen med mors familie i hjemlandet. Etter gjenforeningen ble det konflikt mellom datter, far og stemor. Dette ble en barnevernssak, og datter flyttet ut av hjemmet.*

## HVORDAN GJENNOMFØRE FAMILIESAMTALER?

For å styrke familier i den prosessen de skal gjennom i forbindelse med familiegjenforening, tilbys de familiesamtaler. Målet med samtaler er å styrke familiens kommunikasjon, skape forståelse for at avstand og fravær kan være tøft og vanskelig og at gjenforening innebærer utfordringer og omstillinger. Samtaler bør ha fokus på støtte og ha som mål å styrke deres ressurser og mestring.

Antall samtaler kan tilpasses hver familie, men tre til fire samtaler over en seks måneders periode kan være hensiktsmessig. Den første samtalen gjennomføres gjerne med den eller de i familien som allerede er i Norge – før selve gjenforeningen. Noen ganger kan tre samtaler synes å være tilstrekkelig, men i andre situasjoner vil det kunne være fint med flere, for eksempel fem samtaler. Dette må vurderes i samarbeid med hver enkelt familie, samtidig som det hele tiden er viktig å forklare hvorfor det kan nyttig med samtaler ved gjenforening, med andre ord, hva slags tanker og erfaringer vi som hjelpere har når det gjelder dette. Det dreier seg ikke nødvendigvis

om samtaler fordi de har problemer, men om samtaler som kan bidra til å legge til rette for en best mulig overgang til en ny situasjon i et nytt land. Og det er et frivillig tilbud som de kan velge å si nei til dersom det er riktigst for dem.

Ett av temaene som kan være aktuelt når familiene ønsker slike samtaler, er selve adskillelsen. Hvor langvarig har den vært, hvem har vært adskilt, om barna har vært ivaretatt av foreldre eller andre trygge omsorgspersoner under adskillelsen, barnas alder når de ble adskilt fra omsorgspersoner, om de kjenner hverandre, om de har hatt kontakt med hverandre under adskillelsen, om de har vært etablert som familie tidligere og så videre.

Det er viktig å være oppmerksom på at i de fleste familiegjenforeninger, ser familiene bare lykke og glede den første tiden. Utfordringene kan komme etter hvert. Da er det fint å ha med seg temaene fra familiesamtalene som en liten hjelp i slike situasjoner. Det bidrar kanskje til en større toleranse i familiene for det som eventuelt dukker opp av senere vanskeligheter. Og dette kan vi antyde til familiene allerede tidlig. Andre temaer i samtaler kan være beskrivelser av familien slik den var før og slik den er nå, om tiden fra hverandre, hvor lenge de har vært adskilt, forventninger og ønsker for fremtiden og rolleendringer. Et forslag til en intervjuguide for slike samtaler som er utarbeidet av Nora Sveaass og Sissel Reichelt ligger vedlagt i dette heftet. Denne guiden kan være et godt utgangspunkt for samtaler, men innholdet i samtaler tilpasses hver enkelt familie (deres behov eller det vi som fagpersoner vurderer har behov for ekstra fokus).

Det er en fordel at to fagpersoner samarbeider om familiesamtalene, men det kan vurderes fra familie til familie avhengig av familiens størrelse og behov. Den ene kan lede samtale, mens den andre kan observere, notere og komme med innspill ved behov. Det er også positivt for faglig drøfting og vurdering at en er to som samarbeider om familiesamtalene.

I utgangspunktet kan familien møte samlet, men det kan også tilbys og legges til rette for individuelle samtaler eller samtale med foreldre uten barn. Barna kan også tilbys samtale uten foreldre. Det kan bestilles to tolker slik at en fagperson snakker med foreldrene den andre med barna. Dette kan tilrettelegges etter familiens behov og ønsker. Det kan være vanskelig å få alle til å møte til samtale. Det kan f. eks være at de har andre avtaler som de prioriterer (tannlege, lege, skole, arbeid) eller på grunn av sykdom.

*Det ble mye uro når hele familien ble samlet. Vi ordnet med frukt og tegnesaker til barna. På siste samtalen valgte vi å innkalle bare foreldrene. Samtalene må tilpasses hver enkelt familie, og det må avklares sammen med familien.*

Familie bør gjøre oppmerksom på at de selv bestemmer hva og hvor mye de vil fortelle. På forhånd bør det avklares om det er noe familien ikke vil snakke om i fellesskap, og det kan for eksempel være traumatiske opplevelser foreldrene har som ikke barna skal høre. Vi som fagpersoner har i tillegg ansvar for å styre unna tema som ikke er egnet å ta opp i familiesamtalene, dette av hensyn til barna og formål med familiesamtalene. Det kan settes opp en egen avtale for å følge opp dette.

Generelt er det viktig å gi god informasjon om tilbudet, og at informasjonen som gis er positiv og at det presenteres som et forebyggende og frivillig tilbud med fokus på styrking og mestring. Det å være med å dele gleden og markere at familien er samlet igjen, er viktig for å bygge god relasjon til familien. Dette er viktig for å opparbeide tillit til familien og komme i posisjon til å gjennomføre samtale på en god måte. Mange er redd for å «miste kontrollen» over familien sin, og de kan være redde for at den blir splittet igjen for eksempel ved at barnevernet blir innkoblet. Det er veldig forståelig når en tenker på deres tidligere erfaringer. Det er derfor viktig å håndtere eventuelle forslag om videre hjelp, med varsomhet og respekt.

Innledningsvis til hver samtale er det viktig å gå gjennom innholdet i samtalen, og avklare om det er tema de ønsker å ta opp. Det kan være tema som opptar dem som ikke omhandler familiegjenforening, og da er det viktig at det settes av tid til å følge opp dette i løpet av samtalen eller finne ny tid for dette.

*Mor er bekymret for økonomien. Det er mye datteren har behov for nå som hun er kommet til Norge, som for eksempel klær og utstyr. Hun har ikke mottatt ekstra økonomisk støtte for dette.*

*Den kommunale boligen er beregnet for 1-2 personer. Nå som familien er kommet, er det 7 personer som bor der. Barna sover på golvet. Det er ikke plass å gjøre lekser.*

Samtaler med familiemedlemmer som allerede bor i Norge er gunstig, men ikke alltid mulig å gjennomføre i praksis. Mange ganger har ikke hjelpeapparatet

kjennskap til at familien kommer før de faktisk er kommet til Norge. Ved den første kontakten får en informasjon om familiens bakgrunn, og en kan ta tak i tanker, spørsmål og eventuelle bekymringer før familien kommer. Samtidig får en også gitt god informasjon om tilbudet, slik at en kommer raskere i gang etter familiens ankomst.

*Kona fikk god informasjon om tilbudet om samtaler ved gjenforening. Hun var positiv til å delta, men ville vente med å ta den endelige bestemmelsen til ektefelle kom.*

*Far fikk informasjon om tilbudet, men vil avvente med å delta. Han ville greie det selv, og mente at det skulle gå bra. Far sa at han ville gi datteren full frihet, og la henne bestemme alt selv.*

*Mor fikk god informasjon om tilbudet før ektefelle og barn kom. Hun var veldig positiv til å delta, og familien fikk tilbud om til sammen fire samtaler. Hun mente at dette hadde vært til hjelp og støtte for dem.*

Som hjelpemiddel i samtaler, kan det brukes ulike metoder. Det kan for eksempel være tegning. Det kan gjøre det lettere å samtale rundt enkelte tema, og gir bedre flyt i samtalen. Det engasjerer også barna mer. Gjennom tegning kan familien få en felles historie: Hvem de bodde sammen med, reiseruten til familien, hvordan de hadde det, hvem hjalp dem. Det er avhengig av familiens størrelse, hvem som gjenforenes, alder på barn...

*Mor sa at tegning var en fin måte å samtale på. Mor og datter tegnet sammen. Mor sa at gjennom samtaler*

*fikk hun større kjennskap til datterens liv, og samtalerne bidro også til at det ble lettere å snakke om tiden de har vært fra hverandre hjemme.*

## BRUK AV TOLK

Likeverdige tjenester til hele befolkningen er et uttalt mål for helse- og omsorgstjenesten, og bruk av tolk er avgjørende og en grunnleggende forutsetning for at deres rettigheter oppfylles. Tolkningen skal være av en kvalitet som oppfyller bestemmelsene i lov om pasient- og brukerrettigheter for å sikre likeverdige tjenester til alle. Fagpersoner har ansvar for at kommunikasjonen er forsvarlig og vurderer om bruk av tolk er nødvendig for å gjennomføre oppgaver i henhold til gjeldende lovverk. Mange behersker norsk som hverdagspråk, men for å snakke om mer kompliserte tema og følelser er det nødvendig med tolk for å få uttrykt seg. Det har også betydning for å få en god og gjensidig kommunikasjon i samtalen (Berg, 2012).

Det er en krevende oppgave å tolke – en oppgave som forutsetter kunnskap, ferdigheter og god innsikt i yrkesetikk. Tolken må ha de nødvendige kvalifikasjonene som er nødvendig for å kunne tolke. Barn eller andre familiemedlemmer skal aldri benyttes som tolk i samtaler. Dette er understreket i veilederen for kommunikasjon via tolk fra Helsedirektoratet (2011) og er forsterket i utkastet til ny veileder fra Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet (2015) som er ute på høring.



Tolken skal være et kommunikasjonsbindeledd mellom bruker/ pasient og fagperson, og skal formidle det avsenderen mener. Kommunikasjon i samtaler bør være preget av kultursensitivitet.

*Kultursensitiv kommunikasjon vil si å ta i bruk en affektiv og en kognitiv dimensjon i samhandlingen, og innnta en fordomsfri, aksepterende og lyttende innstilling til den andre. Ved kultursensitiv kommunikasjon fokuseres det ikke bare på de ordene som blir uttalt, men også på å høre og fange opp intensjonen og meningsaspektet bak de uttalte ordene* (Berg, 2012, side 131).

God planlegging er viktig når en skal benytte tolk i samtaler. Når en vet at det er behov for tolk, er det en fordel å bestille tolk i god tid. Dette bidrar til at en får best mulig kvalifisert tolk til samtalen og til at det blir satt av nok tid til samtalen. Det tar omtrent dobbelt så lang tid å gjennomføre samtale med tolk enn uten, og det må også beregnes pauser. Ved bestilling av tolk har det betydning at en sier noe om hvilken type samtale det skal tolkes for, antall personer tilstede og om det er barn med i samtalen, slik at best kvalifiserte tolk velges for samtalen. I tillegg er det viktig å være oppmerksom på at barn fra land med flere offisielle språk kanskje kun snakker morsmålet og ikke nasjonalspråket, slik at det blir bestilt tolk på riktig språk (Berg, 2012, Magelssen 2008, Neumayer, Skreslett, Borchgrevink, Gravråmo 2006).

Tolken bør forberedes på forhånd om samtalsinnhold og antall personer til stede. Ideelt sett bør det være oppmøtetolk for denne type samtale, men telefontolk kan også benyttes når det er vanskelig å skaffe oppmøtetolk

eller dersom det ikke finnes tolk på riktig språk. Da er det vesentlig at en har en god telefon, og vi har god erfaring med bruk av konferansetelefon/ (høytaler blåtann, mobil) ved telefontolkning.

Det er ellers generelt krevende å bruke tolk der det er flere til stede i samtalen, og erfaringsmessig er det viktig å planlegge samtalen godt. Dette gjelder for eksempel å avklare arbeidsfordeling mellom fagpersoner som leder samtalen slik at det blir fin flyt i samtalen og tenke gjennom plassering av tolk i forhold til familien og fagpersoner.

Innledningsvis i samtalen presenterer tolken seg og sin rolle som tolk, og informerer om sin taushetsplikt. Dette bør gjøres på en slik måte at det er tilpasset barnas alder og modenhet, slik at de også får forståelse for tolkens rolle. Det er utfordrende for alle parter å gjennomføre familiesamtaler med tolk, og det å tolke for barn krever også spesifikke ferdigheter. Det krever god ledelse hos den/de som gjennomfører samtaler. Det bør legges inn pauser i samtaler, og hver sekvens bør ikke være på mer en 45 minutter. I samtalen bør det snakkes i korte setninger, og passes på at tolken får oversatt før neste person begynner å snakke.

Etter at samtalen er gjennomført, kan en snakke med tolken om hvordan samtalen gikk. Var det for eksempel noe som var spesielt utfordrende, tilrettelegging av pauser, plassering o.l. og vi kan også eventuelt gi tilbakemelding til tolken hvis det er behov for det. Tema i samtalen kan også påvirke tolken emosjonelt, og det er viktig å være oppmerksom på det, og eventuelt tilby samtale med tolken i ettertid.

## KAPITTEL 4 – VENTETID, FORVENTNINGER, UTFORDRINGER

### ADSKILLELSE

De fleste av dem som det søkes om familiegjenforening med, har vært asylsøkere i Norge en periode før de fikk innvilget opphold, enten som flyktninger eller på humanitært grunnlag. Det er varierende hvor lenge de har ventet på svar på asylsøknaden, samt hvor lang tid det tok før de ble bosatt i en kommune og kunne starte prosessen med å få i familien til Norge. Blant dem som søker familiegjenforening vil det også være overføringsflyktninger, som gitt deres status som flyktninger, har rett til familiegjenforening uten krav om livsopphold. Mange av dem som kommer som overføringsflyktninger ved hjelp av FN har levd i mange år i flyktningeleir før de kom til Norge, og prosessen med å få i stand familiegjenforening kan starte kort etter bosetting i Norge.

Det er mange ulike former for familiegjenforeninger, og alle har sin bakgrunn og historie. I de fleste familiegjenforeninger er de herboende enten mor eller far, og barna kommer sammen med en av foreldrene for å gjenforenes med herboende mor eller far. Det er også blitt flere enslige mindreårige som har fått gjenforening med foreldre og søsken. I tillegg kommer det også barn alene til mor eller far som er bosatt her, og som i perioden med adskillelse har vært ivaretatt av annen familie eller venner. Noen ganger har foreldre etablert

seg på nytt og har dermed ny familie i Norge.

Det varierer hvor lenge familiene har vært adskilt, men en adskillelse som har vart i 2-3 år er vanlig. De fleste har hatt kontakt med hverandre under adskillelsen enten gjennom telefon eller internett, eller andre måter. Mange besøker familien i det transittlandet som de oppholder seg i ventetiden. Dette avhenger av om reisedokumenter/pass er kommet på plass.

*Familien ble adskilt i et afrikansk land. Mor og far flyktet i hver sin retning, og de to barna i småbarnsalder ble ivaretatt av en vennefamilie. Mor kom til Norge. I to år visste ikke mor hvor barna og ektefelle befant seg. Ei venninne i hjemlandet hjalp henne å lete. Først fant hun ektefelle og han fant deretter barna. Barna hadde først vært ivaretatt av en vennefamilie, og ble deretter ivaretatt av mors familie. Familien var adskilt i 3-4 år. De hadde kontakt med hverandre i 1 1/2 år mens de ventet på at familiegjenforeningen skulle skje.*

*Tenårsdatter ble gjenforent med far. De hadde aldri bodd sammen tidligere, men de bodde i samme nabolag i hjemlandet. De har hatt kontakt med hverandre på telefon de fire årene han har vært i Norge. Under oppveksten bodde datter sammen med mors familie under gode oppvekstforhold. Far bodde alene i Norge, og hadde ingen erfaring med barn.*

## VENTETIDEN

Som nevnt kan ventetiden ofte bli lang, med mye usikkerhet hos begge parter. Mange familiemedlemmer som allerede er i eksil, synes det er vanskelig å forstå de systemene de er blitt en del av. De synes de har fått lite informasjon og vet ikke hvem de skal henvende seg til om hva, og at det er vanskelig å få oversikt over forløpet i saksbehandlingen. De kan føle press fra familiemedlemmer i hjemlandet som ikke skjønner hvorfor gjenforeningen tar så lang tid. Derfor er det viktig at de har et sted å henvende seg, både om egne behov og om saksgangen og hva som må til før endelig vedtak kan skje.

Familiemedlemmer som venter på å få reise ut kan bli usikre på om de som har fått asyl gjør det de kan for å få dem til Norge, og mange opplever skuffelse og kan føle seg neglisjert etter som tiden går. Er de virkelig ønsket? Kan det ha skjedd noe som den/de som har kommet til Norge ikke vil fortelle dem? Det kan være vanskelig å forstå hvor lite innflytelse familiemedlemmer bosatt i Norge har på gjenforeningsprosessen, og flere beskriver vansker med å få informasjon om prosessen fra Norges representanter i det landet de befinner seg i.

Partene kan ofte slites mellom store forventninger og tvil og mistillit i ventetiden, noe som kan prege dem i gjensynet og gi grobunn for vansker når de endelig kommer sammen igjen. De har levd helt ulike liv, og har møtt erfaringer og belastninger som den andre parten ikke har hatt noen forutsetninger for å leve seg inn i. Begge parter har med andre ord forandret seg. Noen av forandringene er man forberedt på, for eksempel

at den som kom først har et forsprang når det gjelder språk og kunnskap om det norske samfunnet. Andre ting kan det være vanskelig å forberede seg på. Det kan for eksempel handle om væremåter, omgangsformer og autoritetsstrukturer. For enslige mindreårige som etter flere år gjenforenes med foreldrene sine, kan det være vanskelig for begge parter å finne gode måter å leve sammen på. Dette er følsomme tema, og det er vanskelig å snakke om. Nettopp dette er en viktig grunn til å komme inn med forebyggende tiltak så raskt som mulig.

## GJENFORENING

I tillegg til å oppklare misforståelser som kan ha oppstått i ventetiden, har vi erfart flere forhold som det ofte er viktig å hjelpe familiene med så raskt som mulig. Det er kulturelle forskjeller og rollefordelinger, traumer og overgrepserfaringer og relasjonelle vansker etter brudd i viktige tilknytningsrelasjoner for barn.

## KULTURELLE FORSKJELLER OG ROLLEFORDELINGER

Det har allerede vært skrevet mye om dette, men her vil vi understreke at jo lenger tid det har tatt å gjenforenes, jo større er sjansen for at den/de som har bodd lenge har tilpasset seg lokale kulturelle roller, som for eksempel kjønnsroller og regler og normer for barneoppdragelse. Flere av de familiene vi har møtt har strevet med uenighet om hva slags grenser barna skal ha når det gjelder samvær med andre barn, spesielt gjelder dette jentenes bevegelsesfrihet. Når mor har vært alene i Norge med barna, og tilpasset seg norske normer, kan det oppstå store problemer



når far kommer tilbake og blir sjokkert over hvordan hun lar barna utfolde seg. Slike konflikter forstekes av et endret kjønnsrollemønster. Ofte har det vært slik at fars ord «har vært lov» i hjemlandet, mens mor har vent seg til å være den som bestemmer og ut fra norske normer i alle fall forventer seg en jevnbyrdig relasjon i oppdragelsesspørsmål.

### TRAUMER OG OVERGREPSERFARINGER

Det er stor sjanse for at en eller flere av familiemedlemmene har vært grovt overgrepet. Det kan ha skjedd før flukt, under flukt eller i hjemlandet etter at familien gikk i oppløsning. Eksempelvis: Far kan ha blitt igjen i fangenskap og utsatt for tortur, mens barna kan ha vært vitne til grusomme hendelser. Mor kan ha bli voldtatt under flukt. Det er nesten ikke grenser for hva de kan ha vært utsatt for. Slike erfaringer setter selvsagt dype spor, og både skam, opplevelse av ikke å kunne beskytte hverandre og en sterk følelse av ydmykelse og uverdighet vil kunne skape vanskeligheter i familierelasjonene. Vanligvis er det vanskelig å snakke om disse erfaringene og opplevelsene, og det utvikles lett «familiehemmeligheter». Dette er noe som hele tiden må tas i betraktning i arbeid med familier som har vært atskilt og gjenforenes.

### RELASJON OG TILKNYTNINGSBRUDD

Barn som har opplevd brudd i relasjonen til foreldre, og senere kanskje også brudd i relasjonen til de som har hatt omsorgen for dem over tid i foreldrenes sted (f.eks besteforeldre, annen familie eller venner), kan

ha relasjonelt strev ved gjenforening. Det er viktig med en bevissthet på evt. slik problematikk i disse familiesamtalene for å kunne komme tidlig inn med god rådgivning til foreldre og evt. forebyggende tiltak for barn og familie. For noen barn kan dette utgjøre grunnlaget for relasjonelle vansker som kan vedvare inn i voksent liv og potensielt gi større psykiske vansker. Vi anbefaler derfor at en i familiesamtalene er oppmerksom på mulig tilknytnings- og relasjonsproblematikk, at en i samtalene søker å fange opp de barna dette gjelder, vurderer evt. behov for oppfølging, og i samtalene bevisstgjør foreldre på disse problemstillingene. Dette kan gjøres ved å verbalisere og benevne, og på den måten hjelpe foreldre med å fokusere på problemstillinger rundt barns opplevelser ved separasjon, evt. opplevd avvising og nåværende tilknytningsbehov. Det å gi råd om hvordan gjenetablere trygghet kan i mange tilfeller være nok. Dette kan være tema som er sårbart følelsesmessig for foreldre. Det er derfor viktig å vektlegge at slike reaksjoner er et normalfenomen når familier splittes for en tid, og at det er store reparasjonsmuligheter ved slike relasjonelle brudd.

Noen ganger kan det og være hensiktsmessig å arbeide videre med dette mer spesifikt. Dette kan da gjøres ved hjelp av fagpersoner med relasjons- og tilknytningskompetanse ved helsestasjon, barnehage/skole, evt. hjelpetiltak fra barnevernet, og ved mer komplekse problemstillinger og reaksjoner sammen med spesialisthelsetjenesten/BUP.



## KAPITTEL 5 – RISIKO, SÅRBARHET, MESTRING

Flukt og eksil splitter millioner av familier over hele verden. Noen ganger handler det om at familiemedlemmer kommer bort fra hverandre under selve flukten. Andre ganger skyldes det økonomiske og praktiske forhold. Mange som flykter betaler store summer for reisen, og prisen kan ofte være så høy at bare deler av familien har råd til å dra. Ektefeller og barn kan bli boende på hvert sitt kontinent – med håp om snarlig gjenforening. De færreste er forberedt på at familiegjenforening tar tid og at reglene for å få familiegjenforening er strenge. Noen får aldri innvilget sin søknad, mens andre må vente i flere år. Dette sliter både på de som kom først og de som venter på å komme etter.

Familiegjenforening innebærer mye glede, men også utfordringer av både praktisk og følelsesmessig karakter. Det praktiske kan dreie seg om alt fra å skaffe bolig tilpasset en større familie, norskopplæring og alt det nye som møter en i et fremmed samfunn. De følelsesmessige utfordringene handler om å skulle leve sammen igjen – etter år med atskillelse. For små barn betyr det kanskje å møte en far de ikke kjenner. For større barn som har bodd lenge i Norge kan møtet med foreldrene utløse ambivalente følelser. På den ene siden er du glad, på den andre siden betyr gjenforeningen at du må innordne deg en familie- og autoritetsstruktur som du ikke lenger er vant med. Dette kan være utfordrende for både barn og voksne.

Hovedfokus i dette heftet har vært familiesamtaler i forbindelse med familiegjenforening. Heftet bygger på erfaringer fra slike samtaler i Trondheim – gjennomført av RVTS Midt i samarbeid med Flyktningehelseteamet i Trondheim kommune. Erfaringene har vært såpass gode at vi har ønsket å formidle noe av dette videre til andre som har lyst til å gjøre noe lignende. Ikke alle familier som gjenforenes trenger tett oppfølging, men vår erfaring er at de aller fleste vil ha nytte av slike samtaler når de etter lang tid fra hverandre igjen skal leve sammen som en familie.

Familiesamtalene som er beskrevet i dette heftet er gjennomført av helsepersonell (sykepleiere og psykologer). Vi ser imidlertid at også andre yrkesgrupper (f eks sosionomer, barnevernspedagoger, lærere, barnehagelærere) kan være nyttige å ha med i gjennomføringen. Familienes behov vil være forskjellige, og kommunenes forutsetninger for å gjennomføre et slikt samtaleopplegg vil variere. Det er derfor viktig å tilpasse opplegget de lokale forholdene. Det er også viktig å bruke samtaleopplegget fleksibelt. Noen steder er det kanskje barna som vil være hovedfokus. Andre steder kan det handle om de voksne som kanskje strever med både hemmeligheter, skyldfølelse og endrede (kjønns) roller. Selv om forventningene til en familiegjenforening ofte er store, kan det også være ambivalente følelser. Mange år fra hverandre gjør noe med begge parter. Dette er det viktig å snakke om, og det er viktig å formidle at også andre opplever noe av det samme i starten. Bevisstgjøring om situasjonen kan i seg selv være en god hjelp. De som har kommet først har et forsprang når det gjelder språk, kultur og kunnskap om det norske samfunnet. Det kan skape ubalanse i et forhold – en

ubalanse som det kan være lettere å håndtere hvis man er forberedt.

Familiesamtaler løser ikke alle problemer, men det kan bidra til å få satt ord på ting som mange sliter med. En del av dem som har ventet lenge på gjenforening har kanskje begynt å tvile på om de virkelig er ønsket til Norge. De skjønner ikke at det skal ta så lang tid. De som har kommet først fortviler over at de ikke blir trodd. Det skaper skyldfølelse, selv om de ikke har noen skyld. I slike situasjoner kan det være til god hjelp om en nøytral part kan forklare hvordan en familiegjenforeningsprosess foregår, hva som kreves for å få innvilget familiegjenforening og hvorfor det tar så lang tid.

En vellykket familiegjenforening er målet for alle som i årevis har strevd for å kunne fortsette livet sammen. Hvert år gjenforenes flere tusen familiemedlemmer i Norge. Statistikken viser at bosetting av ti flyktninger i gjennomsnitt betyr ytterligere tre personer i form av familiegjenforening. Dette er noe kommunene må være forberedt på – både praktisk og faglig. Familiesamtaler kan være én måte å møte utfordringer mange opplever. Opplegget som er gjennomført i Trondheim er basert på frivillighet. Erfaringen er imidlertid at de aller fleste takker ja til tilbudet og i ettertid oppsummerer at det har vært nyttig. For noen av familiene kan det være behov for tettere oppfølging, for andre viser det seg kanskje at en samtale eller to er nok. Poenget er å gi starthjelp til familier som ikke har levd sammen på lenge. Et lavterskeltilbud som dette kan være en god investering og et bidrag til en bedre integreringsprosess.

## REFERANSER

Berg, B. (2012). «Lost in translation. Om bruk av tolk som kommunikasjonshjelpemiddel» i: Berg, B. (red.): *Innvandring og funksjonshemming*. Oslo: Universitetsforlaget

Berg, B. & Lauritsen, K. (2009). *Eksil og livsløp*. Oslo: Universitetsforlaget

Berg, B., Lauritsen, K., Meyer, M.A., Neumayer, S.M. Tingvold, L. & Sveaass, N. (2005): «*Det hainnle om å leve...*». Tiltak for å bedre psykisk helse for beboere i asylmottak. Trondheim/Oslo: SINTEF/NKVTS

Helsedirektoratet (2011): *Veileder om kommunikasjon via tolk for ledere og personell i helse- og omsorgstjenestene*

Magelssen, R. (2008): *Kultursensitivitet. Om å finne likhetene i forskjellene*. Oslo: Akribe

Neumayer, S.M., Skreslett, A., Borchgrevink, M. & Gravråkmø, S. (2006): *Psykososialt arbeid med flyktningbarn. Introduksjon og fagveileder*. Oslo: NKVTS

Sveaass, N. & Reichelt, S. (2011): «Familiegjenforening i eksil - en utfordring for familierapeuter» i: *Fokus på familien*, 39, 3; s. 210-213

Utlendingsloven, kapittel 6

### 1. Konkret informasjon om familien både i Norge og utenfor Norge

- Antall familiemedlemmer i Norge
- Boligforhold/ antall familiemedlemmer i samme bolig
- Nær familie utenfor Norge
- Alder
- Nasjonalitet
- Språk
- Beskjeftigelse
- Religion
- Adresse

### 2. Konkrete forhold i tilknytning til adskillelse og gjenforening

- Når ble familien adskilt?
- Hvem ble adskilt fra hverandre?
- Når ble familien gjenforent?

### 3. Adskillelse og gjenforening. Stikkord til tema for samtale med herboende før gjenforening

- Hva skjedde ved adskillelse?
- Hvordan opplevde familien dette- vekt på de ulike personenes opplevelse i familien?
- Hvordan har/er venteperioden vært- hvor er de andre, hva vet de om hvordan de andre har hatt det?
- Hvem har de kontakt med?

- Hva gjorde de for å få kontakt, vite om den andre, få til gjenforening?
- Hvordan opprettholdes kontakten nå?
- Hvem har de ellers kontakt med der de er nå?
- Hvem hjalp/hjelper dem?
- Hva var/er viktig støtte fra andre?
- Hva var/er viktig av det de selv gjorde i denne perioden?
- Hvor lenge har de arbeidet med å få gjenforening i stand?
- Hva er situasjonen nå?
- Hva var/er viktig i denne perioden?
- Hvordan tror de det blir å gjenforenes?
- Hva vil være viktig da?
- Tanker og planer i den forbindelse?
- Hva slags hjelp/støtte kan de ønske seg ved gjenforening?
- Hva kunne eller burde være annerledes i de ulike fasene?

### 4. Beskrivelse av familien slik den var og slik de ser den nå (i fellesskap etter gjenforening)

- Familien blir bedt om å beskrive seg selv som familie
- De blir bedt om å illustrere utvikling og forløp i familien for eksempel ved hjelp av tegninger
- Lage et «genogram» - en skisse eller tegning som gir oversikt over familien over flere generasjoner, en øvelse som brukes mye i familierapi og som

tegnes opp i samarbeid mellom familie og behandler/ intervjuer

- Livets elv. Metode i samtale med barn, ungdom og familier.
- To-hus teknikk. (Inspirert av W. Seltzer)
- Gi et bilde av familiens nettverk slik det var før flukt og etter gjenforening.

### **5. Adskillelse og gjenforening. Stikkord til tema for samtale med familie etter gjenforening**

- Hva skjedde ved adskillelse?
- Hvordan opplevde familien dette- vekt på de ulike personenes opplevelse i familien?
- Hvordan var venteperioden?
- Grad av kontakt i familien (brudd i kontakten, hyppighet, kommunikasjonsmetode, sikkerhetsrisiko)?
- Hvordan levde de ulike deler av familien?
- Hva visste de om hverandres måte å leve på?
- Hva var viktig støtte fra andre både under adskillelse og ved gjenforening?
- Hva var viktig av det de selv gjorde i denne perioden?
- Hvordan kom gjenforening i stand?
- Hva var viktig i denne perioden?
- Hvordan var det da de ble gjenforent?
- Hva tenker de er viktig når familien er samlet igjen. Forventinger til hverandre? Rolleendringer? Gjenetablering av familielivet i Norge.
- Hvordan var forholdene lagt til rette for familien i denne perioden. Skole/ arbeid? Kontaktperson? Støtteperson?

### **6. Beskrivelse av situasjonen i dag**

- Hva vil familien beskrive som det viktigste i forbindelse med gjenforening?
- Hva oppleves som de største og mest problematiske utfordringene?
- Hva har vært til god hjelp?
- Hva har vært savnet eller ønsket?
- Hva bør skje videre?
- Avklare behov for videre oppfølging, eventuelt henvisning til andre instanser.

